

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

E.A. de Boer ■

Beter dompelen dan druppelen

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - E.A. de Boer Beter dompelen dan druppelen	485
<i>Meditatief</i> - A. Koster Lammen en blinden	489
<i>Wandelen met God</i> - B. Luiten Moeten is zilver, willen is goud	490
<i>Woord en Weerwoord</i> - D.J. Bolt Woord - Ontsimpelen	492
<i>Woord en Weerwoord</i> - A.L.Th. de Bruijne Weerwoord - Loopgravenoorlog of gedeeld gebedsoffensief	494
<i>Lied van de week</i> - J. Smelik Liedboek gezang 224: Kondigt het jubelend aan	496
<i>Varia</i> - J. v.d. Steeg 1 april: een Prinsheerlijke dag	497
<i>Boekbespreking</i> - H. Veldman Een prachtig boek over Calvijn en de Nederlanden	500
<i>Uit de kerken</i>	

**‘Wij visjes,
genoemd naar onze ICHTHUS,
Jezus Christus,
worden in het water geboren
en slechts wanneer wij in het water
vertoeven,
blijven wij leven’ (Tertullianus).**

Kinder- en volwassendoop

De Gereformeerde kerken in Nederland zijn gewend aan besprenkeling als vorm van bediening van de heilige doop. En dat is meestal aan pasgeboren kinderen. Doop door onderdompeling kennen we van foto's uit het zendingsblad. In eigen land associëren we die manier van dopen met het baptisme zoals zich dat in allerlei gemeenten van de zgn. evangelische beweging uitdrukt. Dan is het altijd doop van een volwassen persoon.

Waarom is in Nederland (en West-Europa) doop door besprenkeling doorgedrongen, en niet door onderdompeling? Dat heeft misschien met het klimaat te maken. Misschien ook hangt het samen met de ontwikkeling van afname van het aantal te dopen bekeerlingen en toename van doopaanvragen van christenouders. Toch ligt het verschil niet in doop van babies door besprenkeling en van volwassenen door onderdompeling. Daarover gaat deze bijdrage: heeft doop door onderdompeling een meerwaarde boven die door besprenkeling? Is doop door onderdompeling ook denkbaar als doopwijze voor pasgeboren kinderen?

Onderdompeling voorop

Het formulier voor 'de bediening van de heilige doop aan de kinderen van gelovige ouders' noemt als eerste punt van dooponderwijs: alle mensenkinderen zijn in zonde ontvangen en geboren (Ps. 51:7) en dragen Gods toorn. Het is zo erg gesteld met onszelf en onze kinderen 'dat wij in het rijk van God niet kunnen komen.' Eén uitweg slechts: 'of wij moeten opnieuw geboren worden' (Joh. 3:3). Vervolgens wordt gewezen op de doop: *Dit leert ons de onderdompeling in en de besprenkeling met het water.*

kinderen worden met hun ouders gedoopt

Het is verrassend dat onderdompeling voorop staat en besprenkeling volgt. Deze tweeslag is ook in vroegere versies van het formulier te vinden (in Oudnederlands: de 'ondergang' in het water). De vooropplaatsing van onderdompeling lijkt ontleend aan het *begin* van dopen in het Nieuwe Testament: de doop in het water van de rivier de Jordaan, waarvan de doop van onze Heer Jezus het duidelijkste voorbeeld is. 'Op het moment dat Hij uit het water omhoog kwam...' (Mk. 1:10; vgl. Mt. 3:16). De tweeslag zou dan een historische volgorde weergeven. De oorsprong van de doop 'is niet te vinden in een stenen of zilveren doopvont, maar in een rivier en wel de Jordaan in Palestina' (Van Bruggen, 17).

Spetters bloed

Het is in de gereformeerde liturgische traditie gebruikelijk de dopeling (volwassene of kind) met water te besprenkelen (een of drie keer, met de hand geschept). In het Oude verbond werden heilige voorwerpen met *bloed* van het offer besprenkeld (Ex. 24; Hebr. 9:21). Zo gebeurt het ook met het volk (24:8; Hebr. 9:19). Zelfs in het Nieuwe verbond is sprake van 'het gesprenkelde bloed' als beeld van Jezus' bloed (Hebr. 12:24).

Kan de doop ook zo worden getypeerd?

- In Hebr. 10:22 gaat het over '...een hart dat door besprenging gezuiverd is van besef van kwaad' (NBV: 'nu ons hart gereinigd is...').
- In 1 Pet. 1:2 staat: 'tot gehoorzaamheid en besprenging met het bloed van Jezus Christus' (NBV: '...en met zijn bloed besprenkeld te worden').

Er is niet in directe zin sprake van water en van doopsbediening, maar van de werkelijke reiniging waarnaar de Mozaïsche praktijk van besprenkeling verwijst. 'Besprenging' is een oudtestamentisch ritueel dat bij uitstek met bloed (van het offer) gebeurde. Wat druppels van het (rode) bloed is genoeg.

Ligt in Gods belofte in Ezechiël 36 een spoor naar de doop? 'Ik zal rein *water* over u sprengen' (Ezech. 36:25, vert. 1951). Dat herinnert aan het reinigingswater in de Mozaïsche eredienst dat op een onrein persoon gesprenkeld werd om opnieuw rein - schoon in Gods ogen - te worden (Num. 19; Hebr. 9:13-14). Dit gebeurde na of naast het offer. Vanuit dit Schriftwoord is een profetische lijn te zien van besprenkeling naar dat wat de christelijke doop uitbeeldt en uitwerkt. Het is een *indirecte lijn* als het om aanwijzing van de manier van doopsbediening gaat.

Onder water

In het Oude Testament wordt verteld hoe de Syrische generaal Naäman zich zeven maal in de Jordaan onderdompelt (2 Kon. 5:14). Wassen (bijv. met het speciale reinigingswater) gebeurde geheel of gedeeltelijk (bijv. handen). Bij de doop zoals Johannes de Doper die bediende, is duidelijk dat het door onderdompeling gebeurde. De ceremonie zelf wordt niet beschreven, maar het woord 'dopen' duidt voldoende aan wat er gebeurde. De Griekse werkwoorden baptō of baptizō betekenen: dompelen. Met de betekenisvarianties:

- dopen in, onderdompelen (om nat te maken, te verven of te wassen)
- dopen met, onderdompelen, bedelven
- onderdompelen (van een emmer) om water te putten.

Mooi voorbeeld is Mc. 7:4 over 'het onderdompelen van bekers en kannen' (vert. 1951). Het Griekse werkwoord voor 'dopen' wordt gebruikt, in de NBV vertaald met 'schoonspoelen'.

Vertaling met 'besprenkelen' is te zwak (en die betekenis komt buiten de Bijbel in het Grieks niet voor; daarvoor wordt een ander werkwoord gebruikt). De conclusie is eenvoudig: *het werkwoord baptō/baptizō betekent dopen in de zin van onderdompelen (in) of bedelven (met water).*

'Het werkwoord geeft dus aan dat men geheel verdwijnt in het water: wanneer het niet om een ceremonie zou gaan, zou dit een verdrinkingsdood worden' (Van Bruggen, 19). Dat komt overeen met het eerste punt van onderwijs in het doopsformulier waar vervolgd wordt met 'Dit leert ons de onderdompeling in...'

Stromend water

Een mooi voorbeeld van de dooppraktijk in de jonge kerk vinden we in het geschrift *Het onderwijs van de twaalf apostelen*. Het stamt uit het laatste van de 1^e of begin van de 2^e eeuw:

'Over de doop. U moet als volgt dopen: wanneer u dit alles [het voorafgaande onderwijs] van tevoren gezegd hebt, moet u dopen in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest in levend water [vgl. Joh. 7:38; Opb. 22:1]. Als u geen levend water hebt, doop dan in ander water. Als u het niet in koud water kunt doen, dan in warm. Als u beide niet [in voldoende hoeveelheid] hebt, giet dan driemaal water op het hoofd in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest. Voorafgaand aan de doop moet hij die doopt én hij die gedoopt wordt vasten, en ook enkele anderen, als zij kunnen' (VII).

Hier is een volgorde van meest wenselijke praktijk af te lezen. De eerste is doop in levend (= stromend en dus koud) water, in een rivier of beekje dus. De tweede mogelijkheid is in stilstaand water; de derde is verwarmd water; de vierde is voldoende (koud of warm) water om over het hoofd te gieten.

Het is mogelijk dat een paar eeuwen later in de geschie-

denis van de kerk het uitgieten van water de volledige onderdompeling terugdrong. Waarschijnlijk stond de dopeling in het baptisterium (doopbassin), werd een kan gevuld met stromend water (uit een hoger kanaal dat de rivier uitbeeldde) en kreeg hij het water over het hoofd uitgegoten. De ondiepte van het doopbad maakt onderdompeling van volwassenen onwaarschijnlijk. Het is denkbaar dat kleine kinderen op de arm gehouden werden en met de ouders met water overgoten werden. Meijer schrijft: 'We zullen er immers vanuit moeten gaan, dat al spoedig kinderen gedoopt werden en dat in die gevallen onderdompeling door besprenging werd vervangen', maar geeft voor die stelling geen bewijs (183). Hij biedt zelf de tekst van een voorschrift uit de 9^e eeuw: 'dat zij [de priesters] het water niet op het hoofd van de kinderen moeten uitgieten, maar dat zij altijd in water ondergedompeld moeten worden'. Uit historisch onderzoek blijkt: de dooppraktijk is gericht op volwassenen die tot geloof en bekering komen en na onderwijs de doop ontvangen. Kinderen worden met hun ouders gedoopt. Er ontwikkelt zich echter geen aparte 'procedure voor kinderdoop' en men schrijft er geen formulier voor.

Doop in zijn dood

Het is kort door de bocht om alleen op grond van het taalkleed van het Nieuwe Testament te zeggen: dus mag de doop alleen maar door onderdompeling bediend worden. Toch spoort de betekenis 'onderdompelen' ook met het verdere *onderwijs van de apostel Paulus*. Hij wil duidelijk maken: 'Weet u niet dat wij die gedoopt zijn in Jezus Christus, zijn gedoopt in zijn dood? We zijn door de doop in zijn dood met hem begraven om, zoals Christus door de macht van de Vader uit de dood is opgewekt, een nieuw leven te leiden' (Rom. 6:3-4). Gedoopt is: begraven worden (als in een graf) en omhoog komen (uit het water).

De gereformeerde formulieren en belijdenis bouwen op dat onderwijs. Die werkelijkheid wordt in het *doopsformulier* ter sprake gebracht in de vergelijking met (het door redding in de ark overleven van) de zondvloed en (door tocht, droogvoets, door) de Rietzee. Het hele zgn. zondvloedgebed is doortrokken van die betekenis.

Niet onbelangrijk is dat we in de *belijdenis* over de doop als 'waterbad' spreken (HC. antw. 69; vr. 72). Dat vloeit voort uit het beeld dat door de uitleg van de doop als 'wassen' opgeroepen wordt (Ef. 5:26) en door de verwijzing naar 'het bad van de wedergeboorte' (Tit. 3:5). De NGB, mede gericht tegen de wederdopers, bestrijdt niet de wijze van bediening, nl. doop door onderdompeling. Positief spreken we over 'het water waarmee de dopeling overgoten en voor aller ogen besprenkeld wordt' (art. 34).

de gereformeerde formulieren en belijdenis bouwen op dat onderwijs

Tenslotte zij erop gewezen dat in de *zending*, uitgaande van de Gereformeerde Kerken, in Indonesië de doop (aan volwassenen) door onderdompeling in de rivier bedienen. Kinderen worden gedoopt terwijl de ouders hen op de arm houden en in het water staan.

Kind in bad

Het antwoord op de eerste vraag is hiermee gegeven: doop door onderdompeling heeft meerwaarde, omdat die doopwijze aansluit bij de eerste betekenis van dopen in de Bijbel en bij de praktijk van de vroegchristelijke kerk. Er zijn ook in gereformeerde kerken voorbeelden van doopsbediening aan volwassenen door middel van de onderdompeling.

Maar waarom zouden we niet ook - misschien zelfs: juist - de doop van zuigelingen door onderdompeling bedienen? Wat sluit beter aan bij het beeld van een baby die in bad gedaan wordt! Ik kan mij praktische bezwaren voorstellen: een grote kerkzaal geeft minder bescherming dan een verwarmde kinderkamer. Maar een baby kan het goed hebben als het hoofdje onder water gaat.

dat besef mag de onbekom- merdheid van de doopdiensten wel wat temperen

In Zeist heeft een ouderpaar ooit de doop van hun kindje door onderdompeling gewenst. Toen bleek dat het wel eens tot flinke discussie kon leiden hebben zij ervan afgezien. Mooi was wat zij wél inbrachten in de doopdienst. Hun zoontje was bij de doop gekleed in gewone kleertjes. Na de doopsbediening (door royale besprenkeling - drie handen vol) gingen zij even naar de consistorie. Toen zij hun gedoopte zoontje de kerk binnen droegen, had hij het doopkleed aan gekregen: het wit als symbool van reinheid. Het was al hun bedoeling: dat hun kindje uitgekleed zou worden, naakt het water in zou gaan en met wit aan-gekleed zou worden.

Juist kinderen

Anders dan in de katholieke en gereformeerde kerken is doop door onderdompeling wel de praktijk van de stroming van anabaptisten en charismatische gemeenten. Onderdompeling is (optisch) meteen ook doop van uitsluitend volwassen bekeerlingen. Terwijl besprenkeling synoniem met kinderdoop lijkt te zijn. Moet in dit leerstellig verschil gekozen worden voor de besprenkeling?

Ik meen dat juist zichtbaar kan worden dat

- onderdompeling ook in Nederland een goede mogelijkheid is en
- het een versterking aan de doop ook van de kinderen kan geven.

Het neemt de suggestie de wind uit de zeilen dat volwassendoop, immers door onderdompeling, meer bijbels zou zijn dan de doop van kinderen (gewoon door besprenkeling).

Het zet ook een streep onder de *noodzaak* tot de doop. Dat zij gedoopt móeten worden, is vanwege onze zonde en Gods oordeel. Denk aan het eerste punt in het dooponderwijs. 'Wij en onze kinderen zijn in zonde ontvangen en geboren', erkennen we met David. Wij geven als ouders ónze zonde aan de kinderen door. Wat een ramp! Dat wij de kinderen tegen het ergste niet beschermen kunnen... Dat besef mag de onbekommerdheid van de doopdiensten wel wat temperen. Als moeder en kind maar gezond blijken te zijn, lijkt alle leed geleden. Vergeten we niet het

grote verdriet dat we de kinderen niet hebben kunnen afschermen van het doorgeven van onze zonde? 'Wij en onze kinderen zijn in zonde ontvangen en geboren. Daarom rust Gods toorn op ons... Dit leert ons de onderdompeling in [...] het water', zeggen we toch bij elke doopsbediening?

Samen in het water

Ik weet dat het bij elkaar hoort: doop en bekering, doop en geloof. In deze bijdrage doe ik geen moeite om de argumenten daarvoor op een rij te zetten of te versterken. Een kind wordt in zekere zin 'in zijn ouders' gedoopt, met de ouders mee. Zo was het al in de vroegchristelijke kerk. In de zgn. *Traditio apostolica*, een vroege beschrijving van de praktijk, staat bijvoorbeeld: 'Zij zullen de kleren afleggen. Doopt dan eerst de kleintjes. Laten allen die voor zichzelf spreken kunnen, dat doen. Voor wie echter niet voor zichzelf kunnen spreken, zullen hun ouders spreken, of een ander van hun familie.' Je ziet in dit voorschrift hoe afwisselend over kinderen en volwassenen gesproken wordt.

Kunnen we zichtbaar maken dat een kind gedoopt wordt en het geloof van de ouders telt? Als onderdompeling de praktijk wordt, is een bad nodig. In zo'n bad kunnen de ouders bij de doop staan. Met het kind in de armen delen zij in de doop, bijv. wanneer hij die de doop bedient het kind, na onderdompeling, teruggeeft en het water ook over hen druipet.

Het motto boven deze bijdrage is ontleend aan de advocaat Tertullianus die in Noord-Afrika het christelijke geloof verdedigde. Hij schreef aan het begin van zijn werk over de doop: 'Wij visjes, genoemd naar onze ICHTHUS, Jezus Christus, worden in het water geboren en slechts wanneer wij in het water vertoeven, blijven wij leven.' Het Griekse woord *Ichthus* betekent: vis. Het is een anagram, samengesteld uit de eerste letter van de namen: Ièsous Christos, Theou huios, sooter (Jezus Christus, Zoon van God, Redder). Hij is gedoopt in de rivier, de Jordaan. Ook als de doopsbediening eenmalig is, moeten we als vissen in het doopwater blijven om te overleven. Een baby verlaat na negen maanden het vruchtwater. Het mensenkind heeft het water van de doop levenslang nodig. Die gedachte komt op bij het water waar een mens in gedompeld en uitgehaald wordt.

Prof. dr. Erik de Boer is universitair docent klassieke talen aan de TU Kampen en hoogleraar Geschiedenis van de Reformatie aan de VU Amsterdam.

Zie ondermeer: J.A. Meijer, 'Is doop door onderdompeling een misverstand?', in: *Almanak Fides Quadrat Intellectum* 1978, 176-92; Jakob van Bruggen, *Het diepe water van de doop* (Kampen, 1997) = *Het logo van het geloof. Over de doop* (2004), vooral hoofdstuk 2-3 (ik citeer uit de 1^e druk).

HOOFDREDACTEUR:

Prof. dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Prof. dr. E.A. de Boer, Prof. dr. S. Griffioen, Prof. dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven' en 'Wandelen met God', Dr. J.H.F. Schaeffer, J. Westert, coördinator 'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst', Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek 'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING DE REFORMATIE:

Drs. B. Bos (voorzitter), F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3653537.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december)

Losse nummers € 1,50 (incl. porto).
De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

Lammen en blinden

‘...wat de lammen en de blinden betreft, die veracht ik uit de grond van mijn hart.’

II Samuël 5:8

A. Koster ■

David minacht mindervaliden. Zijn opmerking verraaft een onaangename kant van de koning van Israël. Lammen en blinden veracht hij uit de grond van zijn hart. Hij spuugt op hen.

Waar komt Davids haat tegen gehandicapten vandaan? Misschien komt het doordat David een krachtige man was, welvarend, een succesnummer. Van schaapherder tot rebellenleider, van rebellenleider tot koning. Over het uiterlijk van personen uit de Bijbel weten we meestal niets. Maar van David wordt met nadruk opgetekend dat hij knap was, met sprekende ogen.

David, van krantenjongen tot miljonair - hij blijkt iemand te zijn die niet aan de kant wil gaan voor een rolstoelgebruiker.

David, toonbeeld van kracht en knapheid - hij blijkt iemand te zijn die in de trein niet opstaat voor wie slecht ter been is.

David, belichaming van schoonheid en succes - hij blijkt iemand te zijn die zijn Mercedes asociaal op een gehandicaptenplek parkeert.

Wie de top bereikt, spuugt zomaar op wie zo ver niet komen kan.

Wat zou David van zijn nakomeling hebben gevonden?

Jezus, Davids Zoon, wordt omschreven als iemand die werd veracht, die met ziekte vertrouwd was, die werd gemeden. Hij valt precies in de categorie waar David een hekel aan heeft: de onderkant van de samenleving, de niet-geslaagden, de zwakken, de bedelaars. Zou David op zijn Zoon gespuugd hebben?

Bewust schaart Jezus zich bij de onderkant van de samenleving. Hij had Davids roem gemakkelijk kunnen laten verbleken met zijn eigen majesteit - maar Hij blijkt zich te vereenzelvigen met mislukten en bedelaars. Totdat Hij zelf mislukt, lijkt en onderweg naar een kruis bespuugd wordt door zijn beulen.

Hij zoekt bewust de zwakken en zondaars op - en ik bid: Heer, geef dat ik mij niet te goed voel om te bedelen.

Hij laat zich in met wie moet leven van de geef - en ik bid: Heer, geef dat ik mij arm weet.

Hij begeeft zich onder hen die zijn gevallen - en ik bid: Heer, geef dat ik me niet te groot vind om gedragen te worden.

Davids Zoon zoekt de zwakken op die David meed. Gelukkig maar. Want dan kan Hij mij vinden. Om me te genezen.

David kon blinden niet aanzien. Dus hij negeert hen. Blinden bestaan voor hem niet meer.

Jezus kon niet aanzien dat er blinden waren. Dus Hij geneest hen. Dan bestaan er geen blinden meer.

David veracht lammen en blinden uit de grond van zijn hart. Jezus haat lamheid en blindheid uit de grond van zijn hart. Daarom gaat zijn hart open voor blinden, lammen, zondaars, bedelaars. Gelukkig maar. Want dan gaat zijn hart ook open voor mij.

Ds. Arjan Koster is predikant van de Gereformeerde Kerk te Beverwijk.

Moeten is zilver, willen is goud

wandelen met God

‘Moeten’ we nog steeds van alles? Er zijn mensen die daar helemaal op afgeknapt zijn.

B. Luiten ■

‘Moeten’ is niet populair, ook nooit geweest trouwens. Er is ook veel misbruik van gemaakt, dat verklaart de aversie nog meer. Gelovige mensen kunnen soms zomaar zeggen, dat ze met de wet niets meer te maken hebben. Want ze lezen, dat ze niet meer ‘onder wet staan’, nu ze zich door de Geest laten leiden (Gal. 5:18).

Ze lijken een punt te hebben. Toch zegt Jezus net zo goed, dat er geen tittel of jota van de wet vergaan zal, voordat alles zal zijn geschied (Mat. 5:18).

Maar hoe zit dat dan?

Niveau van paradijs

Wel, eigenlijk is er met de wet niets veranderd. Duidelijk is dat te zien aan de samenvatting die Jezus daarvan geeft, die Mozes ook al gaf: je zult God liefhebben met heel je hart en heel je ziel, met al je kracht en heel je verstand, en je zult je naaste liefhebben als jezelf.

Als je tot je door laat dringen wat dit betekent, kom je op het niveau van het wandelen met God in het paradijs. Toen waren we zo! Nu krijgen we dat niet meer voor elkaar, in al (!) onze gedachten met God verbonden, in al (!) onze begeerten hetzelfde willen als Hij.

Wat is de afstand groot.

Als we zo zijn geweest, wat zijn we dan diep gevallen.

Maar des te groter is dan de verrassing, dat God dit niveau heeft gered en bewaard, bij de sluiting van het Paradijs. Wat volstrekt verloren ging, brengt Hij op de Sinaï terug, als een bijzonder geschenk.

U zult volmaakt zijn, zoals uw hemelse Vader volmaakt is, belooft Jezus bij de uitleg van de wet (Mt. 5:48). En u zult met Mij in het paradijs zijn.

Uit dit alles blijkt zonneklaar, dat er inderdaad geen tittel of jota vervallen is of vervallen kan: God heeft op kunstige wijze samengevat hoe zijn niveau is, *waarop Hij wil wandelen met ons.*

God heeft geen ander niveau, bij Hem is enkel licht, geen duisternis.

Dus zo bekeken zijn we onder de wet, nog steeds, allemaal. Zonder bekering en heiliging zal niemand God zien.

Kinderen worden groot

Toch is er een verandering opgetreden. Niet met de wet, maar met onszelf. Paulus mag dat beeldrijk schrijven, als hij de wet vergelijkt met een tuchtmeester (Gal. 3 en 4).

Een tuchtmeester is een opvoeder, gesteld over opgroeiende kinderen die nog niet volwassen zijn. Die kinderen moeten in het gareel gehouden worden, ze moeten leren dat ze niet mogen vloeken of stelen, bijvoorbeeld. Daar kun je wat bij uitleggen, maar omdat ze onvolwassen zijn blijft de tuchtmeester nodig. Zo ging dat in het Oude Testament. Paulus vergelijkt die tijd met de jeugdijaren van de kerk. Er was al veel, de gelovigen toen waren erfgenamen net als wij. Toch waren ze nog onmondig, ze moesten eenvoudig luisteren, want veel overzagen ze nog niet. Uiterlijk verschilden ze daarin niet van een slaaf, al waren ze in principe eigenaar van alles (Gal. 4:1,2). Het accent lag toen meer op het *moeten*, al vroeg de Here daarin ook hartelijke liefde.

Kijk, dat is nu anders geworden. Door de uitstorting van de Heilige Geest in ons hart worden we in de volwassenheid geleid. Een belangrijke taak van de Geest is, dat Hij Gods geboden, die eerst op steen stonden, *nu in onze harten schrijft*. Met dat kenmerkende werk werd Hij aangekondigd (zie Jer. 31:33, aangehaald in Hebr. 10:15-18).

Op die manier verandert Hij het ‘moeten’ in ‘willen’.

Volwassen omgaan met de wet

Dit brengt ons bij een belangrijke notie: de wet is niet om te moeten, maar om te willen.

‘Moeten’, dat hoort bij een leeftijd en een ontwikkeling die nog in de kinderschoenen staat. ‘Willen’ getuigt van geestelijke volwassenheid. Dat je vanuit Christus het goede zoekt, met liefde, voor God en je naaste.

Op die manier sta je dan niet meer onder de wet. Niet omdat de wet afgedaan zou hebben, want dat kan niet. Maar omdat je zelf bent gegroeid. De wet klinkt niet meer van bovenaf (als een tuchtmeester), maar wordt tot spreken gebracht in je eigen hart.

Vervulling van de wet.

Opvallend is, dat in dit verband de *vervulling* van de wet ter sprake wordt gebracht. Vervulling is geen afschaffing. Nee, precies andersom: vervulling is dat de inhoud tot stand wordt gebracht.

De hele wet vervul je door je naaste lief te hebben als je zelf, zo staat er (Gal. 5:14). En als je dat doet, door de Geest geleid, sta je niet meer onder de wet (Gal. 5:18). De samenhang is duidelijk: als je lief hebt, oprecht, heb je precies de kern te pakken van Gods bedoeling. Dan sta je daar niet meer *onder* (omdat je moet), *maar dan leef je daarin* (omdat je wilt). Je wordt genezen in je karakter, je verlangen wordt gezond.

Het gaat om de ware liefde

De betekenis hiervan is enorm. Want er zijn zoveel mensen die voor het oog zich aan Gods wet houden. Ze stelen niet, ze vloeken niet, ze doen geen vlieg kwaad. Tegelijk echter interesseert het hun heel weinig hoe het hun medemensen vergaat. Die mogen leven, dat is prima, maar ze mogen ook wel doodvallen, daar zijn we aan gewend inmiddels. Weinig mensen zullen echt worden gemist. Dit heeft dus niets te maken met liefde. Die is verkild.

Dit heeft dus ook niets te maken met Gods wet of de vervulling daarvan.

Dat zien we om ons heen.

Maar hoe doen we het zelf?

Als liefde de proef op de som is, de hartelijke belangstelling in onze naaste, hoe ver komen we dan? Nee, we mogen hem geen kwaad doen, dat doen we dan ook niet. *Maar willen we*

hem goed doen? Daar draait het om. Zien we wie hij is, vragen we ons af hoe het hem vergaat, willen we weten of hij Jezus kent? Dat is de kern. Niet bedoeld voor geselecteerde vriendjes, maar echt voor je naaste, zonder aanzien des persoons. Voor die naaste, die God op je weg brengt, die ook wel weerzinwekkend kan zijn. Vraag je je af hoe zijn of haar toekomst eruit ziet? En wat jij daaraan kunt doen? En hoeveel je daarvoor over hebt?

Die liefde, die is uit God.

En door God.

En tot God.

Die liefde bracht Jezus uit de hemel, naar mensen zoals wij, verloren zonen en dochters, zonder enig aanknopingspunt. Om ons terug te winnen en bij de Vader te brengen.

Het gaat om je wil

De diepste vraag is dan ook niet of je de wet volbrengt. Jij bent er niet voor de wet, de wet is er voor jou. *Het gaat om jezelf.* Gods vraag is: wil je mijn kind zijn? Wil je helemaal leven uit Mij, doortrokken van mijn liefde, zodat voor heel je omgeving merkbaar wordt dat Ik je Vader ben?

Die vraag overstijgt het moeten.

Het gaat om je hartelijke *wil*.

Daarmee vervul je de wet, terwijl je het mischien niet eens altijd in de gaten hebt.

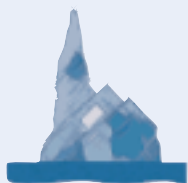
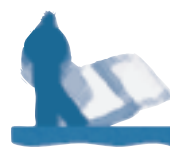
Groeien mag nog

Probeer het zo, al valt het soms erg tegen.

Want dit is nog steeds de tijd dat je mag groeien in geestelijke volwassenheid.

Van Jezus krijg je die ruimte. Want het mooie is: zijn vervulling van de wet staat al op jouw naam. *Die toerekening is er.* Maar wat is die toerekening *zonder jou?* Zij is een kleed dat gedragen wil worden, zij is een sieraad op je hoofd. Daar kun je niet bij gemist worden, uiteraard. Anders is het kleed leeg en het sieraad ligt op de grond. Terwijl het Gods diepgemeende wil is, dat je het eeuwig draagt.

Ds. Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

uit de kerken

Loppersum i.c.m. Westeremden - bedankt voor beroep: W.B. van der Wal te Oosterwolde i.c.m. Wijnjewoude

Ten Boer i.c.m. Zuidwolde (Gr.) - bedankt voor beroep: A.A.J. de Boer te Ureterp

Assen-West - beroep aangenomen: A.A. J. de Boer te Ureterp

Spakenburg-Noord - jubileum: Op 22 april was ds. H. Pathuis vijftienvintig jaar predikant. Zijn standplaats(en) waren Mildam en Nijega-Opende (1984), Grootegast (1987), Urk (19192), Oldehove (1996) en is nu Spakenburg-Noord (2008)

Ontsimpelen?

Een paar weken geleden schreef prof. dr. A.L.Th. De Bruijne een hoofdartikel over de 'verontrusting' in de GKv onder de titel 'Versimpeling en vertrouwen'. Daarin reageert hij o.m. op mijn artikelenreeks 'Waarom eigenlijk nog vrijgemaakt?' op 'één in waarheid'.

D.J. Bolt ■

De hoogleraar spreekt zijn gevoelens van verbondenheid uit met broeders en zusters die zich 'samen eenzaam' voelen in onze kerken. De uitlatingen in genoemde artikelen 'raken hem'.

Dat doet weldadig aan. Het is niet gebruikelijk dat zo over hen wordt gesproken. Eerder het tegendeel zoals maar al te pijnlijk nog kortgeleden uit sommige ingezondens in het *Ned. Dagblad* bleek. Zij kunnen maar het beste de kerkelijke biezen pakken.

En daar schrijnt natuurlijk wel iets, óók t.a.v. *De Reformatie*. We kunnen nog niet vergeten dat in de hoofdartikelkolommen in 2006 een oproep van ds. J. Wesseling stond ons te *negeren*! Dat heeft wel doorgewerkt.

De kern van De Bruijnes verhaal heb ik zó begrepen. De verontrusten zien de zaken *te simpel*. De werkelijkheid is veel complexer dan zij denken. Daardoor oordelen ze te snel en brengen *zichzelf* in moeite en vereenzaming. Een beetje meer openheid voor nieuwe ontwikkelingen en opvattingen kan dat oplossen.

Ik wil daar graag op reageren. Wel moet ik me hier sterk beperken tot een enkel kernpunt gezien de toegemeten ruimte.

Romantiek

Onze versimpeling zou blijken uit mijn 'haast romantische tekening van het vrijgemaakte verleden'. Weliswaar kan ook prof. De Bruijne terugkijken op een 'gezegende geschiedenis in de vrijgemaakte' traditie', maar hij weet ook, 'terwijl br. Bolt zo genoot van het kerk-zijn, anderen psychisch in de problemen geraakt zijn door de atmosfeer in de gemeente'. De Bruijne citeert dan wel zinnen uit mijn artikel, maar geeft niet weer wat ik onmiddellijk aansluitend schreef:

Zeker, je hoeft het niet te idealiseren, moeiten genoeg. Dat zal ook altijd op deze aarde zo blijven. Want waar de mooiste christelijke gemeenschap opbloeit, daar is de Satan het hardst bezig. Dat begon al in het Paradijs.

Toch: echte gezamenlijkheid - misschien kunnen we beter spreken van gemeenschap der heiligen, waar een ieder gewillig en

met vreugde zijn gaven tot nut en heil van de anderen aanwendt - ontstaat uit liefde voor de Here, zijn kerk en voor een leven dat daaruit voortkomt.

Dus wel oog voor kerkelijke narigheid en 'stevige robber-tjes vechten' (ND-interview) en geen onbegrensde verheerlijking van het gereformeerde verleden. Maar wel een open oog voor de kostbare gaven die God ons gaf en waar we hem publiek voor dankten.

Neem ter vergelijking, de synodepublicatie 'Zondag, HEERlijke dag'. De bedoeling van de titel is duidelijk: heerlijk, die dag van Christus, de HEER. Weliswaar geeft de invulling nogal wat narigheid soms, maar toch: een prachtige dag!

Precies zo is het ook met de bloeiperiode van onze kerken. Het was een HEERlijke tijd omdat Hij zijn geëerbiedigde gezag uitoefende. Zijn Woord regeerde de harten en was het eind van alle tegenspraak.

Het Woord was *veilig*.

De vraag is of dat nóg zo is.

Meer aan de hand

Ook prof. De Bruijne heeft zijn zorgen over het kerkelijk leven en deelt die 'helemaal'(!) met de verontrusten. Hij schetst die in onthutsende termen als 'allerlei tendensen tot verslapping', 'velen kunnen niet uitleggen wat 'gereformeerd-zijn' betekent', 'haast vrijzinnige trekjes in orthodoxe opvattingen', etc.

Dat is winst. Het is in elk geval nodig dat er een gedeelde constatering van feiten is.

Prof. De Bruijne geeft echter ook gelijk een diagnose: 'er is eigenlijk niets nieuws onder de zon', zo gaat het in de kerkgeschiedenis.

Maar wordt hier niet op een veel te laconieke manier gesproken? Moeten we niet dringend analyseren of het leven los van de leer is geraakt of de veranderde leringen en opvattingen van voorgangers mede oorzaak van het verval zijn? En misschien wel vooral van de docenten aan de Theologische Universiteit? Want ook in onze tijd zijn leer en leven immers niet te scheiden?

Een paar voorbeelden.

Synodebesluiten hebben de deur geopend naar een praktijk waarin echtscheiding en hertrouwen wordt getoleerd of kan worden geadviseerd. Inmiddels wordt er geklaagd dat de praktijk alweer ver voor de afspraken uitrent.

De rustdag is een menselijke instelling, zo mag worden geleerd. In eigenbedachte verwoording van het vierde gebod is niet zelden het rustgebod weggeparafraseerd. We constateren dat mensen niet meer weten hoe de zondag christelijk in te vullen.

De snelheid waarmee Genesis 1 als geschiedenis van de schepping wordt losgelaten, is schokkend. Theologen en predikanten vertellen in de media dat we het allemaal toch niet zo zeker meer weten en dat we rustig met preformaties, oerknal en miljarden jaren in zee kunnen. Predikanten en hoogleraren houden pleidooien voor de 'vrouw in het ambt'. Van sommigen 'had het gisteren al moeten'. De zgn. zwijgtteksten worden cultuurgebonden verklaard.

Een pas benoemde docent aan onze universiteit vindt dat we er van uit mogen gaan dat Israël aanvankelijk een Kanaänitisch volk was, dat naast andere goden El vereerde. De consequenties zijn groot voor de verbondsgeschiedenis van Abraham, Isaäk en Jacob.

Gaat het hier om zaken die wij simpelweg opblazen? Maar het gaat uiteindelijk toch steeds om het gezag van de Schrift?! Het gevoel bij deze zaken dringt zich op dat je met de Heilige Schrift in de praktijk alle kanten op kunt. Concreet tekstmateriaal dat eeuwenlang als 'bewijsmateriaal' heeft gegolden voor de gereformeerde levenswandel wordt gemakkelijk cultuur- of tijdsgebonden verklaard. We gissen nu veelal naar *bedoelingen achter de tekst*.

Kernprobleem

Hier ligt o.i. de harde kern van ons 'kerkelijk probleem'. Eerbiedigen wij werkelijk de Heilige Schrift als Gods gezaghebbende Woord of is het een oud oosters boek waar we moeilijke wetenschappelijke technieken en analyses voor nodig hebben om de werkelijke bedoeling uit de historisch-culturele context los te pellen?

Ik citeer twee stellingen van dr. M.J. Arntzen die hij op 14 maart j.l. publiceerde op 'eiw':

De grote zorg in de GKv is het van lieverlee loslaten van het goddelijke gezag van de Heilige Schrift en de binding aan onze gereformeerde belijdenis. (8)

Bij dit verbleken van de normativiteit van Heilige Schrift en belijdenis spelen met name meerdere docenten aan de Theologische Universiteit, Broederweg Kampen een leidende rol. (9)

We merken er niets van dat hier zowel door de laatste synoden als wel het College van Toezicht van de TU krachtig weerstand wordt geboden.

Gaat het werkelijk slechts om *versimpeling*? We willen graag het betrouwbare Woord van God overhouden, waarop we kunnen bouwen in leven en sterven. Voor ons is dát aan de orde.

Vertrouwen?

Prof. De Bruijne roept tenslotte op tot *vertrouwen*. Allerlei veranderingen van opvatting in de kerken moeten niet negatief worden geduid. Ik zou het graag willen, maar heb er heel veel moeite mee.

We hebben de afgelopen drieënhalf jaar ongeveer 500 artikelen gepubliceerd en daarin geargumenteerde onze bezwaren tegen veel 'nieuwe leer' gegeven. Maar het aantal inhoudelijke discussies met ons, als ook met veront-ruste predikanten is op de vingers van twee handen te tellen.

Ondertussen is de kerkelijke karavaan doorgedenderd. Alle voor ons cruciale bezwaren heeft de synode van Zwolle-Zuid niet inhoudelijk willen behandelen. De zaken zijn beklonken. Het appelrecht naar art. 31 is zodanig veranderd dat het vrijwel onmogelijk is geworden bezwaren tegen dwalingen in de kerken in de kerkelijke weg aan de orde te stellen.

Is verder praten niet hooguit *napraten* geworden?

Concrete vragen

De brandende vraag die ik in de genoemde artikelreeks tenslotte stelde was: zijn de GKv nog ware kerken naar onze belijdenis? Maar even heel concreet, als deze kerkgemeenschap onder meer aanvaardt of tolereert dat er geleerd wordt:

- dat wij van 'preformaties', voorlopers van mens en orang oetang afstammen,
- dat de verhalen van de uittocht en intocht in Egypte 'theologische reflecties' zijn,
- dat mogelijk Israël aanvankelijk een Kanaänitisch volk was en dus niet persé afstamde van Abraham, Isaäk en Jakob,
- dat de zgn. zwijgtteksten nietszeggend zijn of geheel cultuurgebonden t.a.v. vrouwelijke ambtsdragers en dus de ambten voor hen dienen te worden opgesteld,
- dat echtscheiding ook om (vele) andere reden dan overspel of kwaadwillige verlating mag worden toegestaan evenals ook hertrouwen na echtscheiding veelal zonder oefening van kerkelijk tucht,
- dat de zondagse rustdag een menselijke instelling is.

Is het 'versimpeling' als wij tegen deze opvattingen onze stem verheffen? En ze in verband brengen met het eerste kenmerk van de ware kerk?

Als hierop geen antwoorden uit de Schrift worden gegeven, is het dan vreemd dat we ons vertrouwen niet kunnen geven?

Zou u ons, prof. De Bruijne, daar eens op willen antwoorden?

De heer D.J. Bolt is hoofdredacteur van de website 'eeninwaarheid'.

Loopgravenoorlog of gedeeld gebedsoffensief?

Br. D.J. Bolt heeft de moeite genomen om te reageren op mijn artikel rond de verontrusting in 'vrijgemaakte' kring. Dat waardeer ik. Een eerste voorwaarde om elkaar vast te houden, lijkt me dat we met elkaar in (christelijk) gesprek blijven. Toch stelt zijn reactie mij ook teleur.

A.L.Th. de Bruijne ■

Zelfkritiek

Met mijn artikel hoopte ik een vastgeroeste situatie weer wat in beweging te krijgen. Ik probeerde de verontrusten daarom tegemoet te komen waar ik daartoe mogelijkheden zag. Bolt laat zich daardoor echter niet uitnodigen. Weliswaar incasseert hij dankbaar mijn betrokkenheid bij de verontrusting, maar uiteindelijk doet hij niets anders dan beredeneren waarom de verschillen onoverbrugbaar zijn en hij dus zelf geen centimeter in beweging hoeft te komen.

Dat is nu precies het grote probleem van het gesprek met 'eeninwaarheid' en sommige andere verontrusten. Het loopt uit op een loopgravenoorlog, waarin geen beweging komt. Ze hebben bij voorbaat gelijk en als iemand al eens reageert, redeneren ze net zo lang tot ze nog steeds gelijk hebben. Nooit bespeur ik ook maar enige zelfkritiek in hun schrijven. Nooit slikken ze een substantieel deel van hun kritiek in. Het lijkt me toe dat dit de broeders en zusters zelf aan het denken zou moeten zetten. Het is toch onwaarschijnlijk dat je tijdens zo'n jarenlange discussiegang als we nu beleven, zelf alles altijd goed ziet? Zijn zij op dit punt van hun leven en denken het 'kleine begin' van de nieuwe gehoorzaamheid voorbij en naderen zij de volmaaktheid? Of zou er sprake zijn van een zekere vergroeiing in denken en doen?

Vertekend

In Bolts schrijven klinkt soms een verongelijkte toon, bijvoorbeeld wanneer hij nog even herinnert aan een eerdere oproep in *De Reformatie* om niet op 'eeninwaarheid' in te gaan. Het feit dat hij dit doet in een gesprek met mij (ik ben immers niet ds. Wesseling en deel ook niet alle meningen van alle scribenten in *De Reformatie*) laat zien hoezeer br. Bolt in twee kampen denkt en vanuit dat kader defensief reageert. Ik proef overigens een zekere gekwetstheid in zijn woorden en wil daar oog voor hebben. Maar laat hij en laten zijn medestanders dan op hun

beurt beseffen dat zo'n mechanisme je beeld van de werkelijkheid vertekent.

Defensief reageert Bolt bijvoorbeeld op mijn opmerking dat hij te eenzijdig terugkijkt op het vrijgemaakte verleden. Hij zet daartegenover dat hij wel had laten blijken dat er ook schaduwzijden aan dat verleden zaten. Dat geef ik hem graag toe en het corrigeert het beeld dat ik opriep. Maar hij gaat intussen met geen woord in op wat ik met mijn opmerking betoogde. Ik stelde niet dat Bolt geen kritiek op het verleden kan velen. Ik wees aan dat een verabsolutering van het verleden het hem onmogelijk maakt om verschillende ontwikkelingen van vandaag nuchter te zien als verbeteringen van wat vroeger onder ons minder goed was. Hij gooit alles op de ene hoop van de 'afval' en ziet dus maar één front. Dat noemde ik 'versimpeling' en Bolts antwoord bevestigt die diagnose.

Zelf liet ik bijvoorbeeld merken de grotere openheid naar andere christenen te zien als een gezonde correctie van een eerdere eenzijdigheid, die weinig te maken hoeft te hebben met andere minder positieve ontwikkelingen onder ons.

Gedeelde zorg

Ronduit tragisch wordt ons verschil als br. Bolt een beetje onder water steekt en ook in mijn richting wijst. Hij suggereert dat allerlei schadelijke ontwikkelingen die ik in mijn artikel noemde, onder meer veroorzaakt zijn door opvattingen van voorgangers en 'TU-docenten'. Daarna volgt het bekende rijtje zorgpunten: echtscheiding, zondagsrust, Genesis 1, vrouw en ambt, (en nu ook) de kwestie Paas. Waarom spreek ik over tragisch? Omdat ik (voor mezelf sprekend) volstrekt zeker weet dat mijn optreden rond deze thema's voor een belangrijk deel voortkomt uit een zorg die ik deel met de zogenaamde verontrusten. Wat ik geschreven heb rond echtscheiding, zondagsrust en schriftgezag, komt voort uit diagnoses die ik al in de jaren '80 heb opgedaan. In kleinere kring heb ik ze ook toen al geuit, terwijl ik ze sinds mijn bijdrage aan de cur-

sus 'Van gisteren naar morgen' rond 1990 ook publiek heb gemaakt. Ik zag en zie een relativering van de christelijke levensstijl. Voor een deel komt deze voort uit de invloed van onze snel veranderde samenleving, waarvoor we geen passend alternatief hebben opgebouwd. Voor een ander deel komt zij voort uit een reactiehouding tegen een te absolute manier waarmee dit soort elementen uit onze levensstijl zijn onderbouwd. Die te absolute onderbouwing zag je in ons gereformeerde en vrijgemaakte verleden en slaat sinds enkele decennia om in haar tegen-deel.

Nu kun je deze diagnose niet delen. Je kunt ook menen dat wat ik er aan alternatieven voor heb geopperd, niet werkt en misschien zelfs een averechts effect heeft. Daar sta ik helemaal open voor. Ik denk daar zelf veel over na. Maar je kunt echt niet volhouden dat deze ontwikkelingen ontstaan zijn door bewegingen van TU-docenten en andere voorgangers.

Dat betekent in de eerste plaats dat ik er toch niet zo naast zit als ik wijs op het feit dat dit soort strijd de hele kerkgeschiedenis door heeft plaatsgevonden. En in de tweede plaats zouden Bolt en zijn medestanders hier minder afwerend moeten reageren en minstens moeten beseffen dat hier echt een gedeelde zorg ligt, al verschillen de oplossingsrichtingen. Hier bestaat alle reden om de versimpeling te boven te komen.

Gezamenlijkheid

Als ik vervolgens het rijtje concrete voorbeelden naloop, dat br. Bolt noemt, bekruipt mij een zekere moedeloosheid. Zeker als ik kijk naar de puntsgewijze opsomming aan het eind van zijn bijdrage.

Bij veel ervan gaat hij te kort door de bocht. Soms betreft het opvattingen die onder ons rondgaan, bijvoorbeeld dat mensen van 'apen' zouden afstammen. Nu lijkt me deze dwaling nog niet erg wijd verbreid, maar als zij voorkomt, moet zij wat mij betreft bestreden worden. Dat in de kerk steeds weer opvattingen opkomen die bediscussieerd en soms bestreden moeten worden, is van alle tijden. Je kunt daarom niet de kerk afschrijven of er afstand van nemen. Zelfs als zo'n visie blijft rondzingen, houdt de kerk daarmee (zoals Calvijn al leerde) niet ineens op kerk te zijn. Sommige zaken die hij noemt, komen uit de discussie rond de benoeming van dr. Stefan Paas. Daarop heeft Professor Kwakkel in dit blad al antwoord gegeven. Ik besef dat verschillende verontrusten desondanks hun vragen houden. Maar je kunt dit punt nu niet meer zomaar opvoeren als bewijs dat het onder ons geen enkel probleem vormt om de bijbelse gegevens rond de oorsprong van het volk Israël te negeren.

Wat enkele andere punten betreft, schetst br. Bolt een onvolledig beeld. Bijvoorbeeld wat betreft echtscheiding was de praktijk in de kerken al lang veranderd. Er werd (sinds de jaren '80) in toenemende mate gescheiden en opnieuw getrouwd om redenen die buiten de bestaande normering vielen. En er werd soms geforceerd doorgedeneerd om die situaties toch maar onder de bestaande regels te kunnen scharen. Synode-uitspraken hebben dus geen 'deur geopend', zoals Bolt stelt. Alle achtereenvol-

gende synoden zijn bezig geweest met de vraag op welke manier je deze ontwikkeling kunt *keren* of *indammen*. Dat je het niet eens bent met hun concrete beslissingen, mag je toch niet de ogen doen sluiten voor deze inzet?!

Rond de rustdag is iets soortgelijks aan de orde. De geestelijke inzet van de synoden is steeds geweest om de zondag te behouden en te versterken. Dat deden zij met open ogen voor de sfeer van verslapping in de omgang met de zondag. Het feit dat synoden tegelijk een lange omweg nodig hadden in het spreken over het rustelement, mag je niet gemakshalve toeschrijven aan deze zelfde sfeer van verslapping. Het komt voort uit een eerlijk probleem rond het 4^e gebod, dat in alle eeuwen van de kerkgeschiedenis bekend was en dat vandaag in een niet meer christelijke samenleving ineens weer urgent werd.

Rond deze twee thema's bestaat alle reden om de versimpeling achter je te laten en een zekere gezamenlijkheid in intentie te zoeken.

Eenparig

Ik begrijp dat dit rond onderwerpen als Genesis 1, 'vrouw en ambt' en in het algemeen de uitleg van de Bijbel anders ligt. Hoewel, ik zou eerder wijzen op Genesis 2 en volgende. Wat betreft Genesis 1 moeten ook de verontrusten onder ogen zien dat de verschillende opvattingen onder ons, waarover zij nu vallen, ook al bestonden in de tijd van Kuyper en Bavinck. Maar persoonlijk houd ook ik mijn hart soms vast. In alle kerken waar schriftkritiek toesloeg, lagen de eerste beginnetjes vaak bij het onderwerp 'vrouw en ambt' en bij het conflict tussen geloof (bijbeluitleg) en wetenschap. Met de verontrusten ben ik er helemaal niet gerust op dat dit onder ons automatisch wel goed zal aflopen.

Maar ook hier roep ik hen op te beseffen dat er tegelijk een andere kant aan de zaak zit. Je kunt ook over dit soort thema's nadenken zonder het spoor van de schriftkritiek in te slaan. Er liggen eerlijke vragen, waar een christen of kerk in christelijke vrijmoedigheid én wijsheid mee bezig mag zijn. Juist om daarbij niet het spoor van de schriftkritiek in te slaan, hebben we elkaar nodig, ook de inbreng van hen die nu verontrust zijn. Persoonlijk ben ik nogal eens teleurgesteld omdat zij zo weinig openheid durven opbrengen, maar tegelijk ervaar ik hun inbreng wel als een soort gewetensfunctie. Zij helpen mij om niet onbedoeld toch een schriftkritisch spoor te gaan. Net als br. Bolt, en niet minder dan Arntzen, verontrusten, curatoren en synoden, wil ik *graag het betrouwbare Woord van God overhouden waarop we kunnen bouwen in leven en sterven*. Ik heb werkelijk geen andere, verborgen agenda, en kan dat ook getuigen van mijn collega's. Die intentie delen we met elkaar.

Tegelijk is niemand van ons in staat om de ontwikkelingen te beheersen. Daarvoor moeten we bij God zelf zijn, biddend, in een aanhoudend 'offensief', en dat zo 'eenparig' mogelijk. Dat kan, nee dat moet toch een brug slaan over bestaande discussies en vervreemding heen?

Prof. dr. Ad de Bruijne is hoogleraar Ethiek en Spiritualiteit aan de Theologische Universiteit te Kampen en hoofdredacteur van dit blad.

Liedboek gezang 224:

Kondigt het jubelend aan

lied van de week

Veel twintigste-eeuwse liederen uit de rubriek 'Bijbelliederen' van het Liedboek voor de Kerken zijn in nauwe relatie ontstaan met het kerkelijk jaar, of nog preciezer: met de kerkelijke leesroosters die kort na de Tweede Wereldoorlog binnen de hervormde liturgische beweging (her)ontdekt werden.

J. Smelik ■

Het Romeins missaal opent op de vijfde zondag na Pasen (ook wel 'zondag Rogate' genoemd) met de woorden uit Jesaja 48:20: 'Verkondig dit met luid gejuich, laat het horen, laat weten tot aan de einden der aarde.' Daarop direct aansluitend volgen de woorden uit Psalm 66:1: 'Heel de aarde, juich voor God, bezing de eer van zijn naam, breng hem eer en lof.'

Wanneer we nu naar het eerste couplet kijken van het lied 'Kondigt het jubelend aan' van de dichter Willem Barnard, dan zullen we meteen het introituslied (c.q. Jes. 48:20 en Ps. 66:1) op de achtergrond horen meeklinken. Toch heeft de dichter dit lied niet specifiek geënt op de thematiek van zondag Rogate. In de liturgie van die zondag staat namelijk het bidden centraal ('rogate' betekent dan ook 'bid') en wordt het bekende gedeelte uit het Johannes-evangelie gelezen waarin Jezus zijn discipelen verzekert dat de Vader hen alles zal geven wat zij van hem zullen bidden (Joh. 16:23-30).

Willem Barnard heeft in zijn lied echter voortgeborduurd op Jesaja 48:20. Of beter: hij heeft ook vers 21 uit dit bijbelhoofdstuk tot centraal motief van zijn lied gemaakt: 'De HEER koopt zijn dienaar Jakob vrij! Hij voert zijn volk door de woestijn, ze zullen geen dorst lijden; hij laat water voor hen stromen uit de rots, hij klieft een rots en het water gutst eruit.'

We treffen in dit Jesaja-vers de elementen aan waarover het lied zingt in de strofen 3 tot 6.

Voor de geschiedenis uit Numeri 20, waar verhaald wordt over het 'water van Meriba', dus het water dat uit de rots stroomde toen de Israëlieten tijdens de woestijnreis tegen Mozes en Aäron te hoop liepen omdat er zelfs geen drinkwater was.

In de kerkgeschiedenis is deze gebeurtenis vaak in verband gebracht met het water waarover we lezen in Ezechiël 47, en dat vanuit de tempel stroomt en overal leven wekt waar het komt; zelfs de dode zee wordt zoet. En ook is vaak een link gelegd met de rivier uit Openbaring 22 die leven geeft en ontspringt aan de troon van God en van het lam. Het beeld in relatie tot het paasfeit moge duidelijk zijn: de Heer van Pasen, Jezus Christus, is het water

dat leven schenkt. De rivier die ons doet herleven, doet ons wedergeboren worden (vgl. het eerste en laatste couplet van het lied).

Overigens treffen we deze thematiek niet alleen in dit paaslied aan, maar ook in een ander bekend paaslied van Barnard, namelijk in het lied 'Zingt voor de Heer een nieuw gezang' (LvK gez. 225 vers 1).

Melodie

Juul Ouwehand, die cantor-organist was van de Hervormde Gemeente te 's-Gravenhage, componeerde de melodie van het lied 'Kondigt het jubelend aan'. Het kernwoord bij het ontstaan van de melodie was het werkwoord van de eerste versregel: aankondigen. Dat proclameren doet denken aan 'heraut, die zijn boodschap aankondigt met trompetgeschal', aldus Ouwehand in het *Compendium*. Hij wijst vervolgens vooral op de drie korte 'trompetstoten' waarmee de tweede regel begint.

Het ritme van de melodie bestaat uit de formule lang-kort-kort, dat alleen onderbroken wordt aan het einde van de regels, én aan het begin van de tweede regel. We moeten erop letten dat we van de eerste noot van de tweede regel geen kwartnoot maken: we zingen daar drie achtste noten achter elkaar voorafgegaan door een achtste rust. Het geldt eigenlijk voor alle liederen, maar gezien de ritmiek geldt voor deze melodie in het bijzonder dat het ritmisch correct begeleiden van de melodie van essentieel belang is. Wanneer je als organist tussen elke strofe een willekeurige pauze inlast, weet je zeker dat het ritme in de eerste regel om zeep geholpen wordt omdat organist en gemeente pas halverwege die regel ritmisch weer in de pas lopen. Hetzelfde geldt ook voor de overgangen tussen de regels.

De laatste noot van de derde regel kunnen organisten het best de waarde van een kwartnoot geven, gevolgd door een kwartnoot rust en dan de inzet van regel 4.

Dr. Jan Smelik is hymnoloog-musicoloog en woont te Steenwijk.

1 april: een Prinsheerlijke dag

Het ADC, het Archief- en Documentatiecentrum organiseerde een congres in samenwerking met Uitgeverij De Vuurbaak en het Nederlands Dagblad. Leven en werk van Pieter Jongeling stonden centraal. Ter gelegenheid van zijn honderdste geboortedag verscheen deze dag een boek van Herman Veenhof onder de titel: 'Zonder twijfel', Pieter Jongeling (1909-1985) journalist, politicus en Prins.

J. v.d. Steeg ■

Mij is gevraagd een impressie te geven van deze dag. Met genoegen. Een impressie is geen verslag: ik kan dus onbekommerd wat schetsjes geven, en meteen gebruik maken van de ruimte die de dagvoorzitter prof. dr. G. Harinck gaf om ter plekke mee te denken en te reageren. Het was een uitermate geslaagde dag, vol ernst en humor.

Opening

Voorzitter Harinck las psalm 30: 'U hebt mij gered'. Deze psalm werd in huize Jongeling elk jaar gelezen op de herdenkingsdag van Jongelings terugkeer uit het concentratiekamp. De datum van 1 april: net niet precies de geboortedatum, maar wel een datum met een program. Jongeling startte als hoofdredacteur bij het *Gereformeerd Gezinsblad* in 1948, op 1 april. Opzettelijk in lijn met Kuypers start op 1 april 1872 met *De Standaard*. En dat weer in lijn met de inname van Den Briel, 1572. De vaderlandse geschiedenis (wel geromantiseerd) was uitermate belangrijk in Jongelings denken. Nu even geen Darwin of Calvijn: nu een week met Jongeling in het centrum. Wat is sterker: verwantschap of distantie? Historici doen voorstellen om een beeld op te bouwen. Dat klopt misschien niet zomaar met de algemene herinnering.

Ingetogen charisma

Minister van Middelkoop mocht het spits afbijten. Hij had zijn verhaal zelf moeten maken, maar het wel door een medewerker laten bekijken om op twintig minuten uit te komen. Van Middelkoop begon indertijd als fractiemedewerker van het GPV in de Tweede Kamer. De afstand is groot geworden: diep respect is gebleven. Vol spanning zat de spreker (inder-

tijd 21 jaar) te kijken naar de tv-ontmoeting Bomans-Jongeling: Goliath en David.

Wie zou dit 'winnen'? David, met het gezaghebbende zakbijbeltje!

A.J. Verbrugh was woedend over Den Uyls afhandeling van de Lockheed-affaire.

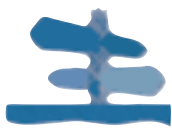
Jongeling bleef kalm. Het koningshuis gemangeld door linkse mensen? De waarheidsvinding was voor Jongeling belangrijker. Punt uit. Dat is van Middelkoop altijd bijgebleven.

Hij typeerde Jongeling als een man met 'ingetogen charisma' Maar ook... in nostalgie kun je niet wonen.

Wat missen wij? Wat is verlies? Het type politicus dat Jongeling was. Een man van principes en ideeën, zonder rekenmodellen. Iemand die (in de traditie van Kuypers) een beginseloriëntatie had, vanwege een universele roeping.

De Tweede Kamer lijkt tegenwoordig, mede onder druk van de media, wel een adhd-instelling. Daar zou Jongeling wars van zijn. Zijn nationaal-gereformeerd zijn moeten we beslist niet verwarren met nationalisme. Hij leunde op Groen van Prinsterer (wel al te romantisch). Maar hij had iets van een profeet. Zijn zweepslagen indertijd zouden toepasbaar zijn op de CU van nu. Van Middelkoop heeft zich trouwens tijdens het coalitieoverleg van de laatste weken constitutioneel ongemakkelijk gevoeld.

L. Penning en Albertus Zijlstra

Herman Veenhof, de schrijver van *Zonder twijfel*, bracht uit zijn 430 pagina's enkele zaken naar voren, die het verlangen naar lezen behoorlijk versterkten. Jongeling had geen moeite met de Vrijmaking. Hij had het wel moeilijker met de overstap van ARP naar GPV. Hoe 'stond' hij vóór de Vrijmaking?

Als jongeling is hij vooral gevormd door het beeld dat hij had van zijn vroeggestorven vader, door de schrijver L. Penning (hij bad zelfs zo te mogen worden), door zijn brede autodidactische vorming, door de JV, en door Albertus Zijlstra.

U leest het maar.

Piet Prins

Dr. Jacques Dane van het Onderwijsmuseum te Rotterdam ging in op de kinderboeken die Jongeling schreef als Piet Prins. Vooral *Holland onder het hakenkruis* kwam voor het voetlicht. Speelt geweld een rol? Hoe wordt er over Joden gedacht? Zijn alle Duitsers slecht?

Uw impressionist heeft deze boeken als kind ondergaan en als onderwijsgevende laten ondergaan. Ik ken ze van onderen naar boven. Ik kan dus over deze lezing dus niet veel nieuws rapporteren. Behalve de Snufserie heeft Piet Prins nog veel meer boeken op zijn naam staan, waaronder ook leesseries van de lagere school. Wel eens gehoord van 'Door de poolzee naar de peperlanden'? (Over Nova Zembla). Of: 'Joessoef vindt een grote schat?' (Vondst van de Dode Zee rollen).

Wat is de bedoeling van de Vrijmaking?

Onder ademloze stilte hield prof. Harinck een lezing (waarvoor was samengewerkt met Ernst Hooiveld) over de motieven die een rol zouden kunnen spelen bij Jongelings vrijmaking.

Hoe kon Jongeling verder leven na het concentratiekamp? Door het te verdringen? Door werken en nog eens werken? Is er verband tussen zijn bevrijding en zijn vrijmaking?

Na 1944 was er groot élan bij de Vrijgemaakten. En een sterk gevoel van moreel gelijk hebben. Waren ze nu arm en berooid? Er is eerder sprake van een feest der vrijmaking. Van opnieuw beginnen: wat uiteraard niet echt kan. Het gewone gereformeerde leven ging verder, ook voor Jongeling.

Het 'kamp' was overal, een blijvende duisternis. Maar de deur naar die duisternis moest steeds worden dicht geduwd.

En hoe nu met de Vrijmaking? In 1946 stapte B. Holwerda uit de Reformatorische filosofenclub. Geen samenwerking meer. Het blad *De Vrije Kerk*, door R.H. Bremmer opgezet voor de brede Gereformeerde gezindte, werd een blad alleen voor Vrijgemaakten. Jongeling werd hoofdredacteur.

De innerlijke 'doorgaande reformatie' werd

breder getrokken, naar alle levensverbanden. Tucht in de kerk ondergaan? Dan kan er ook niet meer samengewerkt worden in bijvoorbeeld de ARP.

Jongeling was eerst nog niet zo ver.

Maar mede door het 'eindtijddenken' van Holwerda en ook Joh. Francke vindt Jongeling rust in de gedachte van de doorgaande reformatie over de hele linie. Het licht van de kerk overwint. Je kerkkeuze is van fundamenteel belang. Gaat het in de kerk fout, dan overal.

Bij de sombere wereldbeschouwing van mannen als Holwerda, Bremmer en Francke kan Jongeling zo in vrijmaking over de hele linie de deur naar de duisternis dichthouden.

Tja, die 'verdringing': Freud?, Adler?, KZ-syndroom? Ik denk dat de onderzoekers bij de verdere ontwikkeling van hun voorstellen wel eerst het gebied tussen wetenschappelijke en huis-tuinkeuken-psychologie mogen exploreren.

Visuele verrassing

Er stond een stukje Snuf-de-hond-film op het programma. Ik houd van film, maar niet van deze. Tom is mij teveel omgebouwd. Ik dacht een kop koffie te organiseren. Maar pal voor de bijeenkomst had de heer Gerrit Bril, werkzaam bij een omroep, beeldmateriaal opgestuurd. Waar zelfs een speurneus als Herman Veenhof met de boodschap thuiskwam dat alle beeldmateriaal bij de omroep over Jongeling gewoon al jaren niet meer bestaat, bleek de heer Bril een betere zoeker.

In 1965 zond de AVRO een uitgebreide documentaire uit over Jongeling. Programmamaker Roelof Kiers gold als zeer vooruitstrevend. Jongeling komt in diverse situaties in beeld. Zo wordt hij ondervraagd over allerlei situaties, per steekwoord.

Europese integratie? Neen, gaat uit van de rechten van de mens. En kleine staten worden makkelijk opgeslokt.

Leest u wel eens wat van Wolkers of Jan Cremer? Nee. Maar hoe komt u dan aan een oordeel? Van Wolkers iets gelezen: één proefje geeft al aan dat ik de rest van de stinkende pudding niet hoeft.

Apartheid? Is een zaak van Zuid-Afrika. Doel blijft goed: afzonderlijke Bantoe Staten.

Bij de rondgang bij het *Nederlands Dagblad* - anno 1965 - zit een juniorredacteur, J.P. de Vries, afdeling 'geestelijk leven'. Basoski doet 'Kerknieuws'. (Dat ging over de Kerk, de vrijgemaakte. De rest werd na ampel overleg *geestelijk leven* genoemd. Dit was niet in beeld. Ook niet in beeld was een gesprek tussen Basoski en de filmmaker: Basoski uitte zijn bezwaren tegen tal van zaken, materieel en geestelijk. Ook tegen Wim Kan. Waarom? Omdat hij tegen óns is!)

In Jongelings studeerkamer glijdt de camera langs de rijen boeken 'Is dit een nationaal

Gereformeerd Kultuurkamertje? Nou, nee. U hebt zelf geschreven? Ja, kijk, hier heb je *Wambo*. En jeugdboeken over de oorlog, *Snuf de hond*. Bij het boekje *Klokkenspel* (een verzameling krantengedichtjes uit de rubriek 'Klepelklanken') citeert Jongeling: 'Waar gaat het heen met onze gulden?'

Het gezin Jongeling wordt gefilmd aan tafel, van bovenaf. Moeder Klazien blijkt bij elke volle bladzijde in het schriftje van één van haar kinderen een stempeltje te geven. Pieter: "op school krijg je dat alleen als het heel mooi is". Schoolmeesters verloochenen zich dus uiteindelijk nooit.

Eén van de fraaiste gedeelten is een stukje optreden van Jongeling in de Tweede Kamer. Hij veegt op een doeltreffende maar ook uiterst humoristische wijze de vloer aan met een voorstel van minister Vondeling.

De AVRO stuurt achteraf een bedankbrief met het oog op 'de woeste catering'. Moeder Klazien kreeg zelfs de meest sceptische journalist in een beter humeur.

Weg met ons?

Wat ervaar je, als je zo'n authentieke documentaire ziet uit 1965? Na alle kritische vragen rond het vrijgemaakte leven? U weet wel.

Mijn eerste reactie was: hier teken ik voor, opnieuw. Oké, er zijn veel kort-door-de-bocht redeneringen bedacht, op allerlei terreinen. Denk alleen maar aan de AOW-toestanden, zoals beschreven in 'Vrijgemaakte vreemdelingen'.

Naast de vervreemding die optreedt over het aankijken tegen Europa, tegen de VN, voor de apartheid, breekt toch het authentieke van de Vrijmaking door. Wat was het doel, vroegen Harinck en Hooiveld zich af. Als je door de misleunen heen kijkt, zie je het: 'zoek eerst het Koninkrijk Gods en zijn gerechtigheid.'

Wie heeft er een vlekje?

*Die Fahne hoch, die Strasse frei,
das GPV marschiert vorbei.*

Deze variant op het Horst Wessel nazilied, bedacht door een studentenvereniging, heeft gegarandeerd nooit het *Gereformeerd Gezinsblad* gehaald. Drs. Ewout Klei liet de hele tekst zien tijdens zijn betoog over Jongeling en de andere jaren '60.

Als je vertelt over de eeuw der vaderen, terwijl je de zaal vol met vaderen hebt, loop je natuurlijk wel enig risico.

Dat bleek wel uit de reacties. Klei schilderde de roerige jaren '60 maatschappelijk en politiek. Het is niet alleen links wat de klok staat: ook een verschijnsel als Koekoeks Boerenpartij en Ridder van Rappards' club speelden een tegenrol.

Het GPV riep op tot krachtig verweer: de oranje burcht, de grootschalige bijeenkomsten.

Klei kwam tot de conclusie dat er op het oranje van de GPV-burcht toch een bruin, wat fascistisch vlekje zat. Dat leverde hem veel commentaar op uit de vergadering. De begrippen nationalisme en gereformeerd-nationaal eerst maar eens beter definiëren.

Overigens vind ik (meer in het algemeen) dat er bij de beschrijving van de eeuw der vaderen behalve maatschappelijke en politieke aspecten meer aandacht moet komen voor een ruimere cultuurblik. Geert Mak zegt terecht ('In Europa') dat de revolutie begon bij de keukentafel. Dus ook eens kijken naar 'De avonden' van Van het Reve (1948) en naar Lucebert, Karel Appel. En naar jeugdschubculturen uit die tijd. (Niet alleen naar de padvinderij).

Andere koers

Prof. dr. Henk Woldring (VU, Amsterdam) hield een integer, persoonlijk gekleurd verhaal over de langzame verandering van koers die hij heeft ondergaan.

Hoe hij eerst als middelbare scholier zeer gevormd was door het lezen en beluisteren van Jongeling. Maar hoe langzamerhand de innerlijke twijfel begon op te komen.

Alleen kerkleden (gereformeerd vrijgemaakt) konden lid worden van het GPV. Klopte dat wel? In ieder geval was dat lange tijd volstrekt onbespreekbaar.

En die visie op Europese integratie, kon dat wel? God bepaalde de grenzen der volken, Deut. 32:8. Kun je daarop een afwijzing van dat noodzakelijke onomkeerbare streven baseren? Is dat niet erg kort door de bocht?

Verder bleek ook via het *Gezinsblad* steeds weer dat Jan Pieterszoon Coen een van onze helden was. Maar daar vallen veel meer andere dingen over te zeggen...

Ten opzichte van zichzelf en van zijn omgeving was dit moeilijk te slikken. Uiteindelijk koos Woldring voor de ARP.

Hij ziet nu om zonder wrok. Jongeling, ik blijf hem dankbaar, met diep respect. Hij was een man van statuur, rechtlijnig. En een oprecht gelovige.

Naar huis

Nog niet. Bernard van Hulst, directeur van 'De Vuurbaak', bood Veenhofs boek aan.

Peter Bergwerff kreeg die eer, als huidig hoofdredacteur van het *Nederlands Dagblad*. Zijn speelse, maar ook ernstige reactie is te lezen in het *ND* van 2 april 2009.

We gingen naar huis, met blijdschap en met een boek.

J. van der Steeg (1943) is onderwijskundige en diende het Gereformeerd onderwijs in verschillende geledingen. Hij woont in Zwolle.

Een prachtig boek over Calvijn en de Nederlanden

Onder redactie van Karla Apperloo-Boersma en prof. dr. Herman J. Selderhuis kwam kort geleden een boek over Calvijn uit dat de lezer niet gemakkelijk uit handen zal geven. Begin je er eenmaal aan, dan ben je 'verkocht'.

H. Veldman ■

Het neemt je mee door het drukke en grillig lijkende levensverhaal van de 500 jaar geleden geboren kerkhervormer. En voor je het weet ben je op een boeiende manier verzeild geraakt in de diverse kerkelijke en politieke verwickelingen van de 16de eeuw. De twee redacteurs - mevr. Apperloo is lid van een gereformeerd-vrijgemaakte gemeente en prof. Selderhuis is christelijk-gereformeerd - hebben zelf slechts een klein deel beschreven. Maar ze wisten veertien andere experts aan te trekken (acht uit Nederland en zes uit het buitenland) die vanuit hun eigen deskundigheid de resultaten van het jongste wetenschappelijke onderzoek omtrent Calvijn en zijn relatie tot de Nederlanden in kaart brachten. Enkele auteursnamen wil ik speciaal noemen: de oudste heer in dit gezelschap is prof. Olivier Fatio uit Genève (* 1942), verder de in België werkzame prof. Guido Marnef (bekend van zijn proefschrift over de Reformatie in Antwerpen) en prof. Elsie Anne McKee die in Princeton (USA) kerkgeschiedenis doceert. Enkele Nederlandse medewerkers zijn de jonge dr. William den Boer (Apeldoorn), en de hymnologen dr. Jan R. Luth (Groningen) en dr. Jan Smelik (medewerker aan ons blad).

Naast een helder geschreven biografie van Calvijn (van McKee) geeft Den Boer een schets van het Nederlandse Calvinisme; vervolgens gaat Selderhuis zelf in op de nog altijd intrigerende thematiek van de beeldvorming van

Calvijn, terwijl hij ook 'vanuit zijn studeerkamerraam' Calvijn in zijn eigen Hasselt aanwezig veronderstelt.

Een bijzonder thema dat zeker vandaag op veel aandacht mag rekenen is dat van Calvijns visie op huwelijk, seksualiteit en echtscheiding (door Joh. Witte jr.).

Tot nu toe heb ik u een indruk gegeven van de rijkdom aan *teksten* in dit standaardwerk (want dat is het!), maar het wordt ook hoog tijd om aan te geven dat deze uitgave ook sterk uitnodigt tot het bekijken van de ruim 200 *illustraties*: een heel interessant geheel van portretten, stadsgezichten, kerkinterieurs, spotprenten, landkaarten, enz. Als uw oog wat wil - en waarom niet? - dan kan het hier uitstekend terecht.

Wat intussen ook mooi is (en tegelijk handig), dat zijn de korte signalementen van bekende Nederlandse mensen die hier geboekstaafd worden als 'kind van Calvijn'. Zo worden o.a. Gaspar van der Heyden, Jacob Cats, Rembrandt van Rijn, Hendrik de Cock en Abraham Kuyper hier als geestelijke nazaten van Calvijn aangemerkt.

Al met al erg leerzaam, ook voor jongeren die hier een schitterende introductie krijgen in de geschiedenis van de kerk sinds de Reformatie.

De registers (op personen, plaatsnamen en thema's elk afzonderlijk) maken het zoeken naar iets speciaals erg gemakkelijk.

En dan is er nog een cd aan het boek toegevoegd met psalmmuziek en andere liederen uit de 16de eeuw, uitgevoerd door het bekende ensemble *Camerata Trajectina*.

En als laatste punt van waardering noem ik de prijs: dit voornaam uitgevoerde werk (afmetingen 25 x 29 cm) kost slechts € 24,95. Inderdaad: € 24,95. Ik wens dan ook niets anders dan dat de redacteurs aan de uitgever moeten vragen om een spoedige herdruk. Dit prachtige boek is werkelijk een 'must' voor ieder die zich ook maar een beetje calvinist noemt.

N.a.v.: Karla Apperloo-Boersma en Herman J. Selderhuis, *Calvijn en de Nederlanden*. Uitgegeven met cd in 2009 door het Instituut voor Reformatie-onderzoek in Apeldoorn, tel. 055-5775700. ISBN: 978-90-79771-03-5. Omvang 288 bladzijden, rijk geïllustreerd. Prijs: € 24,95.

Drs. Harry Veldman is historicus en woont te Zuidhorn.

Om de week zal hij een bijdrage leveren aan het Calvijnjaar in de vorm van een boekbespreking.